

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО МІСЦЕ В СУСПІЛЬНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ

Сіроха Д.І.,

здобувач Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля

Виконано аналіз легального та наукових визначень поняття «підприємництво», розкриті основні характеристики підприємництва, сформульовані визначення «підприємницької діяльності» у аспекті трудового права та визначена роль підприємництва у суспільній організації праці.

Ключові слова: підприємництво, суспільна організація праці.

Выполнен анализ легального и научных определений понятия «предпринимательство», раскрыты основные характеристики предпринимательства, сформулированы определения «предпринимательской деятельности» в аспекте трудового права и определена роль предпринимательства в общественной организации работы.

Ключевые слова: предпринимательство, общественная организация работы.

The analysis legal and scientific definitions of concept «business» is made, the basic characteristics of business are opened, definitions of «enterprise activity» in aspect labour right are formulated and the business role in work public organisation is defined.

Key words: business, work public organisation.

В умовах становлення в Україні ринкових відносин існування підприємництва є прагненням країни до стійкої тенденції економічного зростання. Вся історія розвитку людства свідчить про те, що підвищення споживання матеріальних благ здійснюється на основі зростання продуктивності праці і розширення виробництва. Саме підприємництво в суспільстві виступає рушійною силою, яка прискорює шлях до ринкових перетворень, сприяє подальшому удосконаленню нормативно-правової бази у цій сфері, забезпечує господарську незалежність суб'єктів ринку, створює сприятливе середовище для розвитку конкуренції, впливає на трудову зайнятість населення.

Метою цієї статті є аналіз легального та наукових визначень поняття «підприємництво», на підставі цього розкриття основних характеристик підприємництва, формулювання визначення «підприємницької діяльності» у аспекті трудового права та визначення ролі підприємництва у суспільній організації праці.

Особливий характер підприємницької діяльності обумовлює те, що вона охоплює широке коло суспільних відносин, до яких належать і трудові відносини. Підприємницька діяльність – це ключовий елемент соціально-економічного обігу, а підприємець – одна із центральних фігур соціально-економічного та політичного життя громадянського суспільства [1, с.3]. В той же час соціально-економічний розвиток, ґрунтується на складній і розгалуженій системі взаємин учасників виробництва в трудовій діяльності. Початком розвитку є праця, як особлива категорія покликана пояснити, що знаходиться в основі суспільних відносин виробничого процесу. Саме праця є діяльністю людини, спрямованою на змінення та пристосування предметів природи для задоволення своїх потреб. Вона є основою існування суспільства, вічна, природна умова людського

життя. Поступово праця перетворилася на першу життєву потребу усіх членів суспільства [2, с.535]. «Способи, що гарантують реальну можливість реалізації права на працю, у значній мірі характеризують рівень розвитку суспільства. Тому що праця – це необхідна умова життя людини і суспільства [3, с.7].

Рівень розвитку сучасного суспільства обумовив той факт, що категорія «праця» стала характеризувати найрізноманітніші види діяльності, в тому числі визначаючи діяльність підприємця особливим різновидом праці. Підприємницька діяльність є особливим людським ресурсом, який виявляє здатність особи до підприємництва.

Саме підприємництво, на думку В.І. Кредисова, повинно стати необхідним результатом розвитку транзитивної економіки. Тому логічним першим кроком в аналізі перехідної економіки стає з'ясування суті поняття підприємництва [4, С.54-55]. Ця думка є слушною, адже дослідження проблем підприємництва почалося в колишньому СРСР тільки з початком ринкових трансформацій. При цьому, слід зауважити, до нашого часу в розумінні сутності категорії «підприємництво» в науковій літературі, в тому числі економічній та юридичній, ще не сформулювалось єдиного підходу, а поняття «підприємництво» ототожнюють з поняттям «підприємницька діяльність», вважаючи їх синонімами.

Дослідженням поняття «підприємництва» та «підприємницької діяльності» протягом тривалого часу займалися такі відомі західні вчені-економісти, як А.Сміт, Ж.-Б.Сей, Й.фон Тюнен, Ф.Найт, Д.Рікардо, К.Маркс, А.Маршал, М.Вебер, Дж.-Б.Кларк, Л.Вольрас, В.Парето, Й.Шумпетер та інші, значний доробок внесли економісти В.Андрущенко, В.Богданов, О.Власюк, К.Жоль, М.Іщенко, В.Кремень, М.Михальченко, І.Надольний, В. Скуратівський, В.Шелюк. У роботах

вчених-юристів ці терміни аналізували В.К. Андреев, Д.В. В.Е. Жильнський, Задохайло, О.О. Коломієць, В.Л. Мусіяка, Н.О. Саніахметова, В.М. Селіванов та інші, однак у сфері трудового права цьому терміну майже не приділялась увага.

Термін «підприємництво» походить із Франції, його запровадив французький економіст Кантільон (XVIII ст.) [5, с.22]. В цей період підприємець розглядався як власник (купець, фермер, ремісник), який брав на себе ризик своєї господарської діяльності, передбачав майбутнє, вмів визначити можливі доходи та витрати. У подальшому значення цього терміна тлумачилося неоднаково у різних країнах. Але суть підприємництва залишається незмінною – це реалізація власної ініціативи громадян з метою отримання прибутку [6, с.115]. Загалом дослідження теоретичних аспектів суті і змісту підприємництва привертає увагу вчених у різних галузях наукового пізнання вже досить тривалий час. Кожній галузі пізнання властиві власні визначення підприємництва.

Словник підприємця визначає підприємництво як ініціативно-господарську діяльність суб'єктів різних форм власності в межах діючого законодавства на свій ризик і під власну фінансову та майнову відповідальність [7, с.95]. Словник С.І. Ожегова трактує «підприємництво» від слова «почати» – робити щось, приступити до чого-небудь [8, с.502]. Деякі науковці дотримуються тієї позиції, що «підприємництво» – це вітчизняний аналог англійського слова «business» [9, с.3].

З позиції психології, Н.М. Кульбіда характеризує підприємництво як реалізацію в економічній сфері діяльності, що вимагає ризику, створення нового та отримання задоволення від досягнутого у вигляді матеріального здобутку, специфічної якості особистості – суб'єктності [10, с.9]. З філософської боку, підприємництво визначається як економічне явище, виникає за умови наявності двох взаємопов'язаних обставин: організаційно-господарського новаторства та економічної свободи. Основною рисою підприємництва є автономність прийняття рішення [11, с.21].

З точки зору правової науки, необхідно зазначити, що термін «підприємництво» широко використовується в українському законодавстві. Його закріплення відбулося у 1991 році Законом України «Про підприємництво». Потім, з втратою ним чинності, поняття «підприємництво» було закріплено в ст. 42 Господарського кодексу, де визначено, що підприємництво — це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [12]. В той же час, незважаючи на закріплення поняття підприємництва на законодавчому рівні, серед правників немає єдиної думки щодо тлумачення цього поняття. З цього приводу Н.О. Саніахметова зазначає, що наукове визначення підприємницької діяльності не може бути тотожним законодавчому та формулюється на підставі аналізу суттєвих аспектів підприємницької діяльності. [13, с.12]. Наукове визначення має не тільки враховувати законодавче закріплене ви-

значення, а й, передусім, оцінювати адекватність легального поняття чинним правовим відносинам і прогнозувати перспективи його законодавчого розвитку, тобто конструювати дефініцію, підпорядковану меті вдосконалення законодавства про підприємництво [14].

Так, В.Л. Мусіяка визначає «підприємництво» як незаборонену законом ініціативну, систематичну діяльність приватних осіб (підприємців) і юридичних осіб, що базується на приватній або будь-якій іншій формі власності, спрямовану на отримання прибутку від виробництва товарів, виконання робіт і надання послуг, здійснювану на власний ризик і під свою відповідальність [15, с.5]. На думку В. Селіванова, «підприємництво» – це різновид творчої, пошукової, ризикової соціальної діяльності, суть і відмінність від інших видів господарювання якої полягають у пошуку, за умов невизначеності, нових можливостей найкращого використання обмежених організаційних ресурсів, у тому числі часу, та ефективній, зорієнтованій на інновації, реалізації цих можливостей на практиці (у виробництві, наданні послуг тощо) в різних сферах суспільного життя [16, с.12].

Н.О. Саніахметова визначає підприємницьку діяльність як спрямовану на одержання прибутку економічну діяльність щодо виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг, що має самостійний та ініціативний, творчий та інноваційний характер, здійснюється легітимним суб'єктом, який несе самостійну юридичну відповідальність [13, с.32].

Будуючи формулювання підприємництва на його взаємозв'язку з трудовою діяльністю М. Титарчук стверджує, що підприємництво – це не будь-яка суспільно корисна діяльність, а тільки та, що характеризується особливими ознаками, такими як економічна самостійність, ініціативність, творче новаторство, інноваційність, системність, майнова відповідальність, діяльність, що здійснюється з метою отримання прибутку [17, с.64]

Здійснюючи узагальнення зазначених вище понять «підприємництва», слід зазначити, що, існують істотні відмінності між легальним та науковими визначеннями підприємництва як діяльності. Тому для більш детального формулювання поняття «підприємництво» у правовому аспекті необхідно додатково дослідити ще характеристику зазначеного поняття, таку як ознаки підприємницької діяльності. Лише дослідивши та оцінивши ознаки поняття можливо сформулювати визначення адекватне чинним правовим відносинам і прогнозувати перспективи його законодавчого розвитку, тобто сформулювати дефініцію, яка сприятиме, при її законодавчому закріпленні, вдосконаленню законодавства про підприємництво.

Перш за все необхідно зупинитися на такій ознаці підприємництва, як самостійність діяльності, яка свідчить про вольовий характер цієї діяльності. Самостійність підприємницької діяльності доцільно розкрити за допомогою законодавчо закріплених принципів підприємницької діяльності, що визначені в ст. 44 Господарського кодексу України. Так, самостійність виявляється у вільному виборі підприємцем видів підприємницької

вчених-юристів ці терміни аналізували В.К. Андреев, Д.В. В.Е. Жильнський, Задахайло, О.О. Коломієць, В.Л. Мусіяка, Н.О. Саніахметова, В.М. Селіванов та інші, однак у сфері трудового права цьому терміну майже не приділялась увага.

Термін «підприємництво» походить із Франції, його запровадив французький економіст Кантільон (XVIII ст.) [5, с.22]. В цей період підприємець розглядався як власник (купець, фермер, ремісник), який брав на себе ризик своєї господарської діяльності, передбачав майбутнє, вмів визначити можливі доходи та витрати. У подальшому значення цього терміна тлумачилося неоднаково у різних країнах. Але суть підприємництва залишається незмінною – це реалізація власної ініціативи громадян з метою отримання прибутку [6, с.115]. Загалом дослідження теоретичних аспектів суті і змісту підприємництва привертає увагу вчених у різних галузях наукового пізнання вже досить тривалий час. Кожній галузі пізнання властиві власні визначення підприємництва.

Словник підприємця визначає підприємництво як ініціативно-господарську діяльність суб'єктів різних форм власності в межах діючого законодавства на свій ризик і під власну фінансову та майнову відповідальність [7, с.95]. Словник С.І. Ожегова трактує «підприємництво» від слова «почати» – робити щось, приступити до чого-небудь [8, с.502]. Деякі науковці дотримуються тієї позиції, що «підприємництво» – це вітчизняний аналог англійського слова «business» [9, с.3].

З позиції психології, Н.М. Кульбіда характеризує підприємництво як реалізацію в економічній сфері діяльності, що вимагає ризику, створення нового та отримання задоволення від досягнутого у вигляді матеріального здобутку, специфічної якості особистості – суб'єктності [10, с.9]. З філософської боку, підприємництво визначається як економічне явище, виникає за умови наявності двох взаємопов'язаних обставин: організаційно-господарського новаторства та економічної свободи. Основною рисою підприємництва є автономність прийняття рішення [11, с.21].

З точки зору правової науки, необхідно зазначити, що термін «підприємництво» широко використовується в українському законодавстві. Його закріплення відбулося у 1991 році Законом України «Про підприємництво». Потім, з втратою ним чинності, поняття «підприємництво» було закріплено в ст. 42 Господарського кодексу, де визначено, що підприємництво — це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [12]. В той же час, незважаючи на закріплення поняття підприємництва на законодавчому рівні, серед правників немає єдиної думки щодо тлумачення цього поняття. З цього приводу Н.О. Саніахметова зазначає, що наукове визначення підприємницької діяльності не може бути тотожним законодавчому та формулюється на підставі аналізу суттєвих аспектів підприємницької діяльності. [13, с.12]. Наукове визначення має не тільки враховувати законодавче закріплене ви-

значення, а й, передусім, оцінювати адекватність легального поняття чинним правовим відносинам і прогнозувати перспективи його законодавчого розвитку, тобто конструювати дефініцію, підпорядковану меті вдосконалення законодавства про підприємництво [14].

Так, В.Л. Мусіяка визначає «підприємництво» як незаборонену законом ініціативну, систематичну діяльність приватних осіб (підприємців) і юридичних осіб, що базується на приватній або будь-якій іншій формі власності, спрямовану на отримання прибутку від виробництва товарів, виконання робіт і надання послуг, здійснювану на власний ризик і під свою відповідальність [15, с.5]. На думку В. Селіванова, «підприємництво» – це різновид творчої, пошукової, ризикової соціальної діяльності, суть і відмінність від інших видів господарювання якої полягають у пошуку, за умов невизначеності, нових можливостей найкращого використання обмежених організаційних ресурсів, у тому числі часу, та ефективній, зорієнтованій на інновації, реалізації цих можливостей на практиці (у виробництві, наданні послуг тощо) в різних сферах суспільного життя [16, с.12].

Н.О. Саніахметова визначає підприємницьку діяльність як спрямовану на одержання прибутку економічну діяльність щодо виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг, що має самостійний та ініціативний, творчий та інноваційний характер, здійснюється легітимним суб'єктом, який несе самостійну юридичну відповідальність [13, с.32].

Будуючи формулювання підприємництва на його взаємозв'язку з трудовою діяльністю М. Титарчук стверджує, що підприємництво – це не будь-яка суспільно корисна діяльність, а тільки та, що характеризується особливими ознаками, такими як економічна самостійність, ініціативність, творче новаторство, інноваційність, системність, майнова відповідальність, діяльність, що здійснюється з метою отримання прибутку [17, с.64]

Здійснюючи узагальнення зазначених вище понять «підприємництва», слід зазначити, що, існують істотні відмінності між легальним та науковими визначеннями підприємництва як діяльності. Тому для більш детального формулювання поняття «підприємництво» у правовому аспекті необхідно додатково дослідити ще характеристику зазначеного поняття, таку як ознаки підприємницької діяльності. Лише дослідивши та оцінивши ознаки поняття можливо сформулювати визначення адекватне чинним правовим відносинам і прогнозувати перспективи його законодавчого розвитку, тобто сформулювати дефініцію, яка сприятиме, при її законодавчому закріпленні, вдосконаленню законодавства про підприємництво.

Перш за все необхідно зупинитися на такій ознаці підприємництва, як самостійність діяльності, яка свідчить про вольовий характер цієї діяльності. Самостійність підприємницької діяльності доцільно розкрити за допомогою законодавчо закріплених принципів підприємницької діяльності, що визначені в ст. 44 Господарського кодексу України. Так, самостійність виявляється у вільному виборі підприємцем видів підприємницької

ництво», здійснюється науковцями, які займаються дослідженнями у певних сферах наукового пізнання, в сенсі своєї сфери пізнання, в тому числі дослідження у правовому значенні зазначеного поняття здійснюється із застосуванням інститутів тої чи іншої галузі права. Це обумовлено тим, що в процесі здійснення підприємницької діяльності її учасники вступають у різні правовідносини (господарські, цивільні, адміністративні, трудові фінансові тощо).

Враховуючи те, що нами провадиться дослідження в аспекті трудового права, то при визначенні поняття підприємницької діяльності потрібно оперувати саме галузевими інститутами трудового права. Такими можуть бути:

– види суб'єктів підприємницьких відносин, до яких належать фізичні та юридичні особи, які можуть бути одночасно суб'єктами трудових правовідносин;

– вимоги, за яких учасники трудових правовідносин фізичні особи-підприємці можуть вступати у господарські відносини, тобто державна реєстрація як суб'єкта підприємницької діяльності;

– спосіб здійснення діяльності по отриманню прибутку, що опосередковується через трудовий договір, шляхом використання належного їм права найму працівників та обов'язку забезпечити соціальні гарантії щодо використання їх праці;

– мета діяльності досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку – оплатність діяльності.

Усе це дає змогу визначити поняття підприємницької діяльності у контексті трудового права як діяльність зареєстрованих як підприємці фізичних та юридичних осіб, що пов'язана з реалізацією ними права найму працівників та обов'язку забезпечити соціальні гарантії щодо використання їх праці та заснована на трудовому договорі, метою якого є отримання прибутку.

Економічне процвітання України як незалежної держави неможливе без розвитку приватного сектора економіки, основою якого має бути підприємництво. Як певне соціально-економічне явище, підприємництво покликане виконувати цілий ряд об'єктивних соціальних функцій: сприяти зміцненню матеріального та духовного потенціалу кожного індивіда окремо та національної єдності взагалі; створювати необхідні умови для підвищення життєвого рівня населення тощо. Тим самим підприємництво є джерелом важливих зобов'язань її суб'єктів перед суспільством та державою. Використовуючи найману працю, підприємець зобов'язаний організувати свою діяльність таким чином, щоб виконувати вимоги Конституції та чинного законодавства України. Дотримання цих норм є запорукою здійснення підприємництвом своєї конституційної ролі – забезпечення соціально-економічного розвитку держави. В той же час, за будь-яких обставин, гарантом дотримання конституційних прав та свобод найманих працівників має бути держава.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коломієць О. О. Цивільно-правове регулювання діяльності фізичної особи – підприємця: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. О. Коломієць; НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2003 – 23 с.
2. Малая Советская энциклопедия. / под ред. Б. А. Введенского. – Третье издание. – Т. 9. – М.: Советская энциклопедия, 1960. – 1210 с.
3. Венедиктов В. С. Трудовое право Украины (Общая часть) / В. С. Венедиктов. – Симферополь: ДОЛЯ, 2004. – 164 с.
4. Кредисов В. І. Підприємництво – вирішальний фактор розвитку країни з перехідною економікою / В. І. Кредисов.. – К.: Знання України, 2003. – 327 с.
5. Новіков Б. В. Основи адміністративного менеджменту: Навч. посіб. / Б. В. Новіков, Г. Ф. Сініок, П. В. Круш. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 560 с.
6. Головченко В. Формування правової культури підприємців як практична потреба / В. Головченко, О. Менюк // Право України. – 2001. – №1. – С. 114-116.
7. Ермошенко Н. Н. Словарь предпринимателя / Н. Н. Ермошенко, Н. Н. Скворцов, Н. К. Назимова. – К.: УкрИНТЭИ, 1992. – 143 с.
8. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Ожегов С. И.; под ред. Н. Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1987. – 797 с.
9. Аксенов И. Что такое предпринимательство? / И. Аксенов, С. Платонов // Проблемы предпринимательства. – 1996. – № 7. – С. 3-4.
10. Кульбіда Н. М. Особистісні детермінанти успішної професійної підготовки майбутніх підприємців: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Н. М. Кульбіда; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2005. – 20 с.
11. Фаренік С. А. Управління як форма зв'язку теоретичних моделей та практичних рішень: Автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03 / С. А. Фаренік; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2003. – 36 с.
12. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України, 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст.144.
13. Санахметова Н. О. Підприємницьке право / Н. О. Санахметова. – К.: А.С.К., 2001. – 704 с.
14. Кузьменко А. Підприємництво як інститут господарського права і предмет інформаційно-ідеологічного протистояння / Кузьменко А. // Юридичний журнал. – 2009. – № 3 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3155>

15. Мусіяка В. Л. Правовые основы предпринимательской деятельности / В. Л. Мусіяка. – Х. : Бизнес-информ, 1995. – 90 с.
16. Селіванов В. Правові передумови політики державної підтримки підприємництва в Україні / В. Селіванов // Право України. – 1994. – № 10. – С.11-20.
17. Скачко О. В. Синергетичний дискурс підприємницької діяльності як предмет теоретичного аналізу / О. В. Скачко // "Гілея (науковий вісник)": Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 25 – С.58-72.
18. Беяневич Е. Физическое лицо как субъект хозяйственных отношений / Е. Беяневич // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1997. – № 1. – С. 12-15.
19. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.